

Jak se děti učí 5

Vývoj pojetí hodnot:
HODNOTY A MORÁLKA

Mravní a hodnotový vývoj dítěte je podle psychologů úzce provázán s vývojem intelektuálním (viz Piaget).

Lze jej také ukázat na vývoji mravního usuzování.

⇒ Děti přecházejí od sebestředného myšlení, kdy vše nahlíží ze svého hlediska, k takovému usuzování, které jim umožní postavit se na místo druhých. Teprve tehdy, když jsou schopny tohoto způsobu myšlení, jsou schopny i opravdového morálního usuzování.

J. Piaget – 2 stádia:

1. stádium heteronomní morálky – zhruba do konce mladšího školního věku (podle zralosti dětí) do **10-11 let**:
 - dítě chápe autoritu dospělého jako naprosto legitimní, nepochybuje o oprávněnosti trestu
2. stádium autonomní morálky – zhruba starší školní věk a výše (11 let a výše)
 - dítě se osamostatňuje v mravním usuzování

L. Kohlberg - 3 stádia mravního vývoje (viz Fontana, s. 234):

I. stádium prekonvenční - předškolní věk;

(Piaget: předoperační stádium myšlení) –

na počátku: amorální stádium (egocentrismus: dobré je to, co je dobré pro mne),

posléze individualismus - hledání osobního prospěchu – odměna a trest („tržní“ přístup, dobrý čin se musí vyplatit)

1. **etapa:** zaměření na trest a poslušnost (chování se utváří zpevnováním – posilování a utlumování)
2. **etapa:** individualistická účelovost a výměna (správný čin se musí vyplatit) – dítě se chová k druhým dobře proto, že samo z toho něco má

II. stádium konvenční

(mladší a střední školní věk; 7-11 let)

(Piaget: stádium konkrétních operací) – mravní jednání i hodnocení se podřizuje skupině (správný chlapec, hodná dívka); autorita a sociální pořádek jsou přijímány jako přirozená povinnost. Správné je takové jednání, které je schvalováno autoritou a je také přijímáno skupinou. Je možné, že se dítě jinak chová pod veřejnou kontrolou a bez ní; **význam veřejného mínění.**

3. etapa - plnění požadavků autority a konformita („hodné dítě“)

4. etapa - řád a zákon (respekt k společenskému uspořádání a dodržování pravidel a zákonů, funguje svědomí)

III. stádium postkonvenční (12 let a výše);

(Piaget: stádium formálních operací) – jednání směřuje k nalezení „společné úmluvy“ ve vztahu k platným pravidlům (užitečnost a právo jednotlivce) a smysl pro povinnost a zákonnost (pravidla je často žádoucí měnit).

Nakonec (v nejvyšším stádiu) dospívá k univerzálním etickým zásadám (kategorický imperativ - Kant) „vyšší princip mravní“čiň tak, jak chceš, aby tobě činili druzí. Jedinec dokáže vidět za úroveň povrchní spravedlnosti a oprávněnosti (občanská neposlušnost).

5. etapa: společenská úmluva, smysl pro spravedlnost a zákonnost

6. etapa: univerzální etické zásady

Jak zjistit, ve kterém stadiu mravního vývoje se dítě nachází?

Kohlberg - metoda řešení mravních dilemat (tato metoda se však zaměřuje na mravní usuzování, nikoli na skutečné jednání a chování);

- jeho dilemata jsou spíše znepokojivá – negativně formulovaná. Např.:

Matka uzavře se svou dcerou Janou dohodu, že když bude celý týden umývat nádobí, bude pak v sobotu za to moci jít na diskotéku. Jana poctivě každý den umývá nádobí, ale když přijde sobota, matka jí oznámí, že si vše rozmyslela a že Jana na diskotéku jít nesmí. Jana ale tajně odejde z domu a na diskotéku jde; před odchodem to ale řekne své sestře Marii. Měla by to Marie říci matce?

Návod k řešení:

- ⇒ **Děti v 1. stádiu:** Marie by to matce měla říci, protože kdyby na to matka přišla, potrestá ji za to, že to neřekla.
- ⇒ **Děti ve 3. stádiu:** převáží vztah k autoritě nad obavami z trestu: Není správné, když děti mají před rodiči tajnosti.
- ⇒ **Děti v 5. stádiu:** pokud to Marie matce neřekne, podílí se na lži své sestry a lež je vždy mravně špatná, i když matka se také nezachovala správně, když porušila svůj slib Janě.
- ⇒ **Děti v 6. stádiu** se už řídí svými vlastními mravními zásadami a jsou různé možnosti řešení:
 - "dvě zla nedávají jedno dobro"
 - Marie by neměla zklamat matčinu důvěru, ať se děje cokoli
 - matka se nezachovala správně a Mariino mlčení je ze dvou zel to menší

Pozor! Úroveň morálního usuzování není zcela stabilní a může být u jednoho dítěte v různých situacích různá:

- ⇒ např. platí, že děti mohou měnit své hodnoty podle okolností, což znamená, že nedokážou své morální zásady zobecnit – např. považují za přijatelné:
- ⇒ zalhat učiteli, **ne však** svému nejlepšímu kamarádovi
- ⇒ podvádět při písemce ve třídě, **ne však** při veřejné zkoušce
- ⇒ ukrást něco v obchodě, **ale ne** rodičům

Příběhy s morálním obsahem s 4 typy situací: agrese vůči osobě, agrese vůči věci, krádež a lež

Verze pro chlapce:

➔ *Jednou o přestávce vzal Miloš tajně Pavlovi jeho novou obrázkovou knížku; moc se mu totiž líbila. Pavel se to ale dověděl a chtěl, aby mu ji vrátil. To ale Miloš nechtěl udělat, že prý mu ji nedá. Když se tedy Miloš nedíval, šel Pavel tajně k jeho lavici a vzal si jednu knížku, co tam ležela. Bylo to spravedlivé? Co bys dělal ty, kdybys byl Pavel? Co bys dělal, kdybys byl u toho?*

Verze pro děvčata:

⇒ *Představ si, že jste se školou na výletě a spolužačka ti vezme jídlo, které máš s sebou. Tys sice dobře viděla, že ti jídlo bere, ale než jsi stačila něco udělat, jídlo bylo snědené. Co bys dělala? Co bys dělala, kdyby jídlo snědla jiné spolužačce?*

Pozitivně vyznívající příběhy by mohly směřovat spíše k prosociálnímu jednání – např.:

⇒ *Kája cestou na oslavu narozenin uvidí svého kamaráda Honzu, který spadl z kola a potřebuje pomoc. Kája ale ví, že když se zastaví a pomůže, nestihne autobus a přijde o dort a zmrzlinu. Má Honzovi pomoci?*

Pedagogická charakteristika procesu MV

podle vývojových etap v ped. smyslu:

1) předškolní věk:

Dominantní výchovný úkol – rozvoj elementárního mravního jednání na návykovém základě (základy společenského chování – poprosit, poděkovat, chovat se slušně, mluvit pravdu, neskákat dospělým do řeči, přiměřeně respektovat autoritu,...) a **pěstování schopnosti empatie**

Hlavní výchovné prostředky: odměna, pochvala (posilování správného chování), trest (eliminace nežádoucího chování), správný vzor, pravidla a pozitivní vedení

2) mladší školní věk (6 – 10,12 let):

Dominantní výchovný úkol – rozvoj mravního vědomí (senzitivní období v oblasti rozumového rozvoje po 6. roce věku), tj. **osvojení základních mravních norem:** co je dobré a zlé, správné a nesprávné a proč (pochopení)

Hlavní výchovné prostředky: srozumitelná a přirozená **pravidla**, **mravní poučování** a **vysvětlování**, komentovaná a sociálně sdílená **zkušenost**, dobrý (ale i negativní) **vzor** (i literární hrdina), **vedení**, **pochvala**, **trest**, **pozitivní uplatňování autority**,

3) starší školní věk (10,12 – 16,18 let):

Dominantní výchovný úkol - rozvoj mravního přesvědčení na základě interiorizace osvojených mravních norem za účasti citů a vůle (rozvoj funkce svědomí jako vnitřního regulátora jednání a chování) – mravní seberegulace a sebekontrola.

Hlavní výchovné prostředky:

- ⇒ pravidla - pevný řád a režim výchovné vedení (autorita, spravedlnost, důslednost)
- ⇒ sociálně sdílená zkušenost - diskuse o etických problémech, sociální vzory
- ⇒ pochvala (odměna) a adekvátní trest (nejlépe přirozené následky)

Význam pozitivní stimulace.

2) raná dospělost (adolescence):

Dominantní výchovný úkol – rozvoj uvědomělého mravního jednání na základě přesvědčení – autonomní morálka – sebevýchova

Hlavní výchovné prostředky: indirektivní výchovné metody – režim, pochopená a přijatá pravidla (uvědomělá kázeň), dobré vzory, sebereflexe, sebevýchova.

Metody mravní výchovy:

1. přímé (direktivní)

(stádium heteronomní morálky)

- ⇒ mravní vysvětlování a poučování
- ⇒ kladení požadavků, vymezení pravidel
- ⇒ vedení - přinucování, donucování
- ⇒ cvičení
- ⇒ přesvědčování
- ⇒ příklad
- ⇒ kontrola (dozor)
- ⇒ hodnocení – odměna a trest.

Metody nepřímé (indirektivní) (stádium autonomní morálky)

- ⇒ vzor
- ⇒ režim a řád
- ⇒ tvorba a dodržování pravidel a norem
- ⇒ pozitivní vých. prostředí (klíma, veřejné mínění)
- ⇒ diskuse (řešení etických dilemat)
- ⇒ získávání
- ⇒ vyvolávání a tlumení citů
- ⇒ sebekontrola, peer – spolupráce
- ⇒ samospráva
- ⇒ sebereflexe, sebevýchova

Podle Kotáskové (Vacek 2000, s. 73) mohou vychovatelé (především rodiče a učitelé) zajistit dosažení morální zralosti dětí těmito podmínkami výchovy:

- ⇒ bohaté rodinné prostředí, kde se děti mohou ztotožnit s dospělými jako sociálními vzory (demokratické vedení, bezkonfliktnost, přátelskost k dítěti, bezproblémové zvládnání role matky, otce);
- ⇒ uplatňování takových výchovných strategií, které mobilizují u dítěte vnitřní síly k vyhovění požadavkům (z pozice lásky, ocenění, empatie);
- ⇒ v konfliktních situacích je dítě vedeno k pochopení problému a jeho řešení se zdůvodňuje humánními potřebami a konsensem, nikoli nutností vyhovět autoritě; to rozvíjí u dítěte schopnost předvídání důsledků svých činů a umožňuje přijímat odpovědnost za vlastní rozhodnutí; přestupek má dítě vždy šanci napravit;
- ⇒ dětem jsou poskytovány příležitosti a zkušenosti s různorodými interakcemi v různých situacích a rolích;
- ⇒ děti mají možnost získávat zkušenosti s příslušností k různým skupinám s odlišnými pravidly chování.

Základ mravní a hodnotové výchovy: prosociálnost. Projekt Etická výchova

- ⇒ Prosociálnost = schopnost konat dobro pro druhého člověka bez očekávání odměny nebo protislužby.
- ⇒ Prosociální chování = chování, které je zaměřeno na pomoc nebo prospěch jiných osob, skupin nebo dosahování společenských cílů bez aktuálního očekávání odměny. **Altruismus.**
Empatie.

Děkuji za pozornost.

Literatura:

STŘELEC, S. a kol.

VACEK, P.

HEIDBRINK

PIAGET, J.

SHAPIRO, L. E. Emoční inteligence dítěte a její
rozvoj. Praha: Portál 1998.

Podzim 2012